

Κειμενογλωσσολογία

1ο μάθημα

Κριτήρια κειμενικότητας (Beaugrande και Dressler 1981)

1. συνοχή
 2. **πληροφορητικότητα**
 3. συνεκτικότητα
 4. προθετικότητα
 5. διακειμενικότητα
 6. περιστασιακότητα
 7. αποδεκτότητα
- Τα κριτήρια αυτά συμβάλλουν στη **συνειδητοποίηση** του τρόπου οργάνωσης, σύστασης και κατανόησης ενός κειμένου, νοούμενου **ΟΧΙ** ως απλής συμπαράθεσης προτάσεων, αλλά **ως ενότητας λόγου με λειτουργικό χαρακτήρα.**

Πληροφορητικότητα: Οργάνωση των πληροφοριών

- Σε ένα κείμενο συνυπάρχουν **γνωστές** και **νέες** πληροφορίες.
- Η **ισόρροπη αναλογία** είναι αυτή που συμβάλλει στην αποτελεσματική σύσταση και κατανόηση του κειμένου.
- Η οργάνωση των πληροφοριών βασίζεται στις παραδοχές και υποθέσεις του πομπού
 - σχετικά με όσα ο αποδέκτης είναι πιθανό να γνωρίζει, δηλαδή με ό,τι μπορεί να ανασύρει από τα γλωσσικά ή νοητικά συμφραζόμενα -> **γνωστές και δεδομένες πληροφορίες**
 - σχετικά με όσα ο αποδέκτης είναι πιθανό να μη γνωρίζει -> **νέες πληροφορίες**

Χωρική διάταξη των πληροφοριών σύμφωνα με τον Halliday: **Θέμα - Ρήμα**

- Η διάκριση μεταξύ δεδομένων/γνωστών και νέων πληροφοριών αντανακλάται συχνά στη **χωρική διάταξη** των πληροφοριών. Σχετική είναι η διάκριση ανάμεσα στο:

θέμα (theme) της πρότασης, δηλαδή σε αυτό για το οποίο γίνεται λόγος

ρήμα (rheme) της πρότασης, δηλαδή στο σχολιασμό του θέματος.

- Το **θέμα**, φορέας συχνά της παλιάς, γνωστής πληροφορίας [λιγότερο πληροφοριακό περιεχόμενο], τοποθετείται στο **σημείο εκκίνησης** της πρότασης ή γενικότερα του μηνύματος
- Το **ρήμα**, φορέας συχνά της νέας πληροφορίας [περισσότερο και σημαντικότερο πληροφοριακό περιεχόμενο] που αναφέρεται στο θέμα, **ακολουθεί**.

Επισημάνσεις για τη διάκριση Θέμα - Ρήμα

Η **σύμπτωση** του θέματος με τη γνωστή πληροφορία και του ρήματος με τη νέα πληροφορία, αν και συχνή, δεν είναι καθολική και αναγκαστική.

A: Τι έπαθες;

B: Ένα καδρόνι έπεσε στο κεφάλι μου

- Η συνεισφορά του B περιέχει **μόνο νέες πληροφορίες** τόσο στην αρχική θέση του θέματος όσο και στην ακόλουθη θέση του ρήματος
- Η προσπάθεια κατανόησης **του ακριβούς συσχετισμού** των δύο διακρίσεων (θέματος-ρήματος και γνωστής-νέα πληροφορίας) έχει **πυροδοτήσει πολλές έρευνες** που εξετάζουν το συνδυασμό των δύο αυτών διακρίσεων σε ποικίλα συμφραζόμενα και είδη κειμένου.

Επισημάνσεις για τη διάκριση Θέμα - Ρήμα

Η διάκριση **θέματος** και **ρήματος** στις καταφατικές προτάσεις αντιστοιχεί στο **υποκείμενο (την ονοματική φράση)** και στο **κατηγόρημα (τη ρηματική φράση)**.

- Στην αγγλική, μια γλώσσα με αυστηρή σειρά όρων και περιορισμένη μορφολογία, η **αντιστοίχιση θέματος-υποκειμένου λειτουργεί χωρίς προβλήματα**.
- Στη **νέα ελληνική**, μια γλώσσα με σχετικά **ελεύθερη σειρά όρων** εξαιτίας του πλούσιου κλιτικού της συστήματος, η **αντιστοίχιση αυτή παρουσιάζει προβλήματα καθώς είναι συνήθης μια πρόταση με το ρήμα στο σημείο εκκίνησης της πρότασης**:

Κρατούσε σημειώσεις για τις απόψεις των συνομιλητών

Επιτονισμός και πληροφορητικότητα

- Στον προφορικό λόγο οι εναλλαγές στον επιτονισμό χρησιμοποιούνται για την εστίαση σε διάφορα σημεία του κειμένου, και επομένως για τη διάκριση των γνωστών-θεματικών από τις νέες-ρηματικές πληροφορίες.
- Γιάννης πηγαίνει στην εκκλησία κάθε Κυριακή.
- Αν ο επιτονικός πυρήνας τοποθετηθεί στον όρο «εκκλησία», τότε ο όρος «εκκλησία» αποτελεί το κεντρικό στοιχείο εστίασης του εκφωνήματος, το οποίο λειτουργεί και ως απάντηση σε μια ρητή ή άρρητη ερώτηση του τύπου «Πού πάει ο Γιάννης κάθε Κυριακή;».
- Αν όμως ο επιτονικός πυρήνας τοποθετηθεί στη φράση «κάθε Κυριακή», τότε αυτή αποτελεί το στοιχείο εστίασης του εκφωνήματος, καθώς και απάντηση στην ερώτηση «Πόσο συχνά πηγαίνει στην εκκλησία ο Γιάννης;».
- Ανάλογα με τις προϋποθέσεις του ομιλητή για τα γνωστά στοιχεία του εκφωνήματός του από τον αποδέκτη, ρυθμίζεται και η επιτονική προβολή των στοιχείων εστίασης.

Σύνταξη και πληροφορητικότητα

Επιπτώσεις της θεματικής οργάνωσης στη **σύνταξη των προτάσεων**:

Η Μαρία, δεν την είδαμε

Vs

Εμείς δεν είδαμε τη Μαρία

- η πρόταση των θεματικών στοιχείων στον προφορικό κυρίως λόγο μπορεί να **παραβαίνει** και **συντακτικούς κανόνες**.
- η θεματοποίηση αυτή δηλώνεται συχνά και με **προσωδικά στοιχεία**, π.χ. με παύση

Διαλογικότητα και πληροφορητικότητα

- Τα στοιχεία με **το μεγαλύτερο πληροφοριακό φορτίο** μπορούν να θεωρηθούν απαντήσεις σε ενδεχόμενες ερωτήσεις του αποδέκτη.
Σου έδωσα χτες **ένα έγγραφο** για να **το** δώσεις στον **Πέτρο**. **Του το** έδωσες;
- Τα αντωνυμικά στοιχεία *το* και *του* παραπέμπουν στα προηγούμενα «ένα έγγραφο» και «Πέτρο», ενώ *το σου* καταλαμβάνει την πρώτη θέση γιατί ακριβώς απευθύνεται στο «γνωστό» πρόσωπο του ακροατή.
Σου έδωσα χτες ένα έγγραφο για να **του το** δώσεις. **Του το** έδωσες;
- Το πρώτο *του* δηλώνει ότι ο ομιλητής θεωρεί πως ο αποδέκτης του γνωρίζει το πρόσωπο στο οποίο αναφέρεται. Για το λόγο αυτό εκλαμβάνεται ως γνωστό και κωδικοποιείται ελλιπώς.

Διαλογικότητα και πληροφορητικότητα

- Η **πρώτη** μνεία (λ.χ. ενός χαρακτήρα σε μια αφήγηση) γίνεται με την **πληρέστερη γλωσσικά έκφραση** (συνήθως με ονοματική φράση).
- Η αναδρομική συσχέτιση **στη συνέχεια** γίνεται συνήθως με **λιγότερο πλήρεις εκφράσεις**, π.χ. με αντωνυμίες.
- Σε περίπτωση ωστόσο **που δεν είναι σαφές** ή δεν μπορεί να συναχθεί το πρόσωπο στο οποίο γίνεται η αναφορά, τότε, ο αποδέκτης θα ρωτήσει **διευκρινιστικά** «Ποιον εννοείς;» για να αποφευχθεί η ακατανοησία.

Διαλογικότητα και πληροφορητικότητα

- Αν ο πομπός κάνει εσφαλμένες εκτιμήσεις και παρουσιάσει **καινούριες πληροφορίες ως γνωστές**, τότε το κείμενο θα είναι **ακατανόητο**, όπως συμβαίνει με τη μετάδοση επιστημονικών κειμένων σε μη ειδικούς ή με τις απαιτητικές διαλέξεις σε μη μυημένο κοινό.
- Αν ο πομπός παρουσιάσει **γνωστές πληροφορίες ως καινούριες**, τότε το κείμενο θα είναι **ανιαρό ή/και α-νόητο** για τον αποδέκτη του.

Οργάνωση των πληροφοριών κατά Daneš (1974)

Κατά την ανάπτυξη ενός κειμένου παρατηρείται διαδοχή πληροφοριών, η οποία μπορεί να δομηθεί με ποικίλους τρόπους:

- 1. Γραμμική ανάπτυξη:** παρατηρείται **διαδοχική αλλαγή υπόστασης** των πληροφοριών: Αυτή που ήταν **ρήμα** σε ένα προηγούμενο απόσπασμα εκλαμβάνεται ως **θέμα** στο επόμενο:

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν μια μακρινή χώρα. Στη χώρα αυτή/εκεί βασίλευε ένας γέρος βασιλιάς. Ο βασιλιάς/αυτός είχε μια κόρη η οποία ήταν τόσο δίκαιη ώστε δεν άφηνε κανένα κακοποιό ατιμώρητο.

Οργάνωση των πληροφοριών κατά Daneš (1974)

2. **Διατήρηση μιας πληροφορίας ως θεματικής:** η θεματική πληροφορία **επαναλαμβάνεται ή επαναφέρεται** στα επόμενα αποσπάσματα, οπότε και της αποδίδεται ένα ρηματικό χαρακτηριστικό:

Η Μαρία γεννήθηκε όπως την είχε φανταστεί η μητέρα της: Είχε δέρμα άσπρο σαν χιόνι, χείλη κόκκινα σαν αίμα και μαλλιά ξανθά σαν στάχια. Ήταν το πιο όμορφο κορίτσι του χωριού.

Ενεργοποίηση του **μηχανισμού της έλλειψης:** Η ίδια πληροφορία **επαναφέρεται** μέσω της έλλειψης και στις επόμενες προτάσεις. Η πληροφορία αυτή **σχολιάζεται** από νέες ρηματικές πληροφορίες κάθε φορά που επανέρχεται στο προσκήνιο.

Οργάνωση των πληροφοριών κατά Daneš (1974)

3. Επαναφορά πτυχών ή συστατικών μιας θεματικής πληροφορίας στα οποία αποδίδονται ρηματικά χαρακτηριστικά:

Το δείπνο ήταν έτοιμο στο τραπέζι. Η σούπα ζεστή, το κρέας καλομαγειρεμένο με λαχανικά, το κρασί κόκκινο σ' ένα ωραίο επιβλητικό μπουκάλι.

- «Το δείπνο» είναι η θεματική πληροφορία. Στη συνέχεια όμως δεν επαναφέρεται η ίδια η πληροφορία, αλλά **συστατικές της έννοιες** που συνδέονται μαζί της μέσω της **υπωνυμίας (ή μερωνυμίας)**.
- Τα υπογραμμισμένα αυτά πληροφοριακά συστατικά **σχολιάζονται** από **ρηματικές πληροφορίες**.

Σύνθετη οργάνωση των πληροφοριών

(Κουτσουλέλου-Μίχου 1997: 93)

- Οι τρεις τύποι πληροφοριακής οργάνωσης δεν ανιχνεύονται πάντα αυτούσιοι, αλλά και με **συνθετικές παραλλαγές**:

Όταν σας ενοχλεί ο λαιμός, καραμέλες Halls με vapor action. Καραμέλες Halls με vapor action. Και γεύση cherry. Μαλακώνουν και γλυκαίνουν το λαιμό.

Όταν σας ενοχλεί ο λαιμός, [Θ1] καραμέλες Halls με vapor action. [P1]
Καραμέλες Halls με vapor action. [Θ2(P1)] και γεύση cherry. [P2]
Μαλακώνουν [P3] και γλυκαίνουν το λαιμό [P4].

- Στο διαφημιστικό αυτό κείμενο συνδυάζονται η **διαδοχική αλλαγή υπόστασης** και η **διατήρηση του ίδιου θέματος**: Το πρώτο ρήμα, [P1]), γίνεται δεύτερο θέμα (με επανάληψη), το οποίο, επανερχόμενο μέσω της έλλειψης, διατηρείται σταθερό. Στο θέμα αυτό, [Θ2(P1)], αποδίδονται στη συνέχεια τρία διαφορετικά ρήματα: [P2], [P3], [P4].

Συμπερασματική παρατήρηση

- Η διάκριση γνωστή / νέα πληροφορία μπορεί να **ΜΗ** στηρίζεται κάθε φορά σε αυθεντικές **υποθέσεις** του **πομπού** για την πληροφοριακή κατάσταση του **αποδέκτη** του, αλλά να αντανακλά περισσότερο τον τρόπο που ο ίδιος ο πομπός έχει οργανώσει τις πληροφορίες στο μυαλό του.
- Ο πομπός μπορεί να συγκροτήσει το κείμενό του μέσα από **τη δική του οπτική γωνία** και όχι από αυτήν του αποδέκτη, με τις ενδεχόμενες **ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΚΑΤΑΝΟΗΣΙΑΣ** που μπορεί να έχει ένα τέτοιο εγχείρημα.

Ανακεφαλαίωση

Συνοπτικά, στο παρόν μάθημα:

- ✓ Μελετήσαμε τον κειμενικό δείκτη της **πληροφορικότητας**.